

Segimon Paratge: capítost bandoler a la vegueria de Vic. Família, relacions i economia entre 1566 i 1617*

ELISENDA COLLELLDEMONT VIVES

Són moltes són les línies que ja s'han esmerçat per tal de conèixer el fet preocupant que va viure el Principat de Catalunya al llarg del segle XVI i inici de la centúria següent, el bandolerisme. Malauradament, avui dia encara resta un gran ventall de preguntes sense resposta. Al mateix temps, s'ha posat de manifest que encara manca examinar noves fonts que ens poden premiar amb una nova òptica des de la qual interpretar aquest episodi i així aportar nous coneixements que ens n'ofereixin una major comprensió. Així doncs, el principal objectiu d'aquesta investigació és la figura de Segimon Paratge i de Bellfort, capítost del bàndol cadell a la vegueria de Vic durant l'última dècada del segle XVI.

Aquesta recerca s'ha portat a terme des del punt de vista de la microhistòria per tal de poder conèixer l'evolució familiar d'aquest personatge, l'entorn social més pròxim, la seva representació pública i l'evolució del patrimoni familiar, de manera que es podran relacionar els resultats obtinguts amb la seva participació dins la facció dels cadells. Amb el buidatge d'arxius notariais i patrimonials hem pogut entrar en

* Treball final del Màster d'Estudis Històrics, llegit al Departament d'Història Moderna de la Universitat de Barcelona el dia 26 de juny de 2013 davant un tribunal format pels professors Dr. Jaume Dantí, Dra. María Ángeles Pérez Samper i Dr. Àngel Casals Martínez (director del treball), que va obtenir la qualificació d'excel·lent.

la comprensió de tot el seguit d'estratègies que van portar a terme la família Paratge de Bellfort i el mateix Segimon i copsar la relació que s'estableix entre les vinculacions socials i familiars, el poder local, l'ascens social i el bandolerisme.

Els estudis elaborats sobre el tema fins avui dia han permès afirmar que el bandolerisme de finals del segle XVI, primers decennis del XVII, ja es caracteritzava per estar dividit entre dues faccions agrupades sota els noms genèrics de nyerros i cadells. Però, malgrat aquestes dues denominacions, no podem pas pensar que el bàndol els oferia una ideologia carregada de contingut com a motivació per portar a terme les seves actuacions. Menys encara podem pensar que el que els feia actuar seguia un objectiu comú al llarg de tot el territori del Principat. Per tant, l'origen de les disputes s'ha d'anar a cercar en una explicació molt més localista i en els interessos més o menys particulars dels bandolers que formaven el bàndol. I si al llarg del període baixmedieval s'estableix tot un seguit de mecanismes d'actuació social basats en la solidaritat de grup per tal de protegir-se de l'engranatge social urbà del moment (F. Sabaté, «Els bàndols com a solidaritat en la societat urbana baixmedieval», dins *Afers: Fulls de recerca i pensament*, vol. 13, núm. 30, 1998, pp. 457-472), és del tot plausible que les «xarxes de solidaritat» siguin l'element unificador d'aquests bàndols, utilitzant la figura del capitost com a element unificador. Així doncs, podem pensar que era el capitost qui condicionava el funcionament de grup pel fet que els seus interessos, en la majoria de casos, eren els que es perseguien mitjançant el bàndol. Per tant, l'estudi de les estructures familiars, socials i econòmiques de Segimon Paratge de Bellfort —per la condició de què va gaudir de capitost dels cadells— és una bona oportunitat per aproximar-nos al funcionament dels bàndols del segle XVI, emmarcats inseparablement per un context local que determina el seu caràcter.

No obstant això, per poder copsar el tarannà d'aquest personatge és necessari desvelar en quina forma i amb quin ordre s'interrelacionen els conceptes «vinde matrimonial», «xarxa de solidaritat», «representació social» i, concretament, «bandolerisme». I serà a partir de la comprensió de la lluita de forces de tots aquests conceptes que es podrà en-

tendre si s'utilitza el bandolerisme com a mitjà per ascendir socialment —objectiu de moltes famílies en una societat marcada totalment per l'estratificació social.

No podem deixar de caracteritzar, doncs, en quin grau participa Segimon en els bàndols de la vegueria de Vic de finals de segle XVI, primers decennis del segle XVII, i, al mateix temps, d'entendre com s'articulen les vinculacions familiars dins de la facció dels cadells. En aquest punt se'ns planteja un nou dubte: les famílies pertanyents al bàndol cadell ja formaven part prèviament d'una mateixa «xarxa de solidaritat»? va ser en el context del bandolerisme que es van negociar uns pactes matrimonials amb la finalitat clara d'estrènyer llaços entre les famílies protagonistes d'aquest bàndol? Aquesta qüestió, al mateix temps, ens en planteja una altra de més abast cronològic. En el cas que estiguem parlant d'unes «xarxes solidàries» prèvies a la vinculació del bàndol, quin és el moment en què arranquen? Som conscients que aquest dubte no podrà ser resolt en aquest treball, ja que és mereixedor d'un treball de recerca per si mateix, però sí que les notícies d'altres famílies que ens aporta la investigació dels Paratge de Bellfort permeten treure a la llum alguns noms de llinatges que estaran relacionats amb les lluites de bàndols més enllà dels segles estrictament moderns.

En aquest estudi de lluita de forces veiem també que el bandolerisme sembla tenir repercussions més enllà de l'ascens social del capítol cadell. A primer cop d'ull podem observar que en els últims anys de Segimon Paratge de Bellfort una part del seu patrimoni està empenyorat, cosa que indica l'endeutament que ha anat patint la família. Aquest fet ens fa indagar sobre quina va ser la causa que el seu patrimoni es reduís. Realment va ser la seva participació en les lluites de bàndols, o bé és una repercussió immediata de la situació de crisi de finals del segle XVI? Serà, doncs, l'anàlisi patrimonial de la família que ens permetrà fer aquest discerniment.

Totes aquestes qüestions seran les que ens marcaran l'anàlisi de les fonts familiars i patrimonials de la família Paratge de Bellfort i les que poden contribuir no tan sols a treure a la llum el coneixement sobre una família vigatana del segle XVI, sinó també a aportar una mica més de

llum a l'estudi del bandolerisme de finals del segle XVI i els primers decennis del XVII.

El bandolerisme com a camí cap a l'ascens social

Malgrat que el principal objecte de la nostra investigació és la figura de Segimon Paratge de Bellfort, no podem obviar que el contracte matrimonial ha estat l'eix vertebrador que ens ha permès analitzar-ne els aspectes social i econòmic, ja que des de l'arribada de la família Paratge a la vegueria de Vic durant el primer terç del segle XV ens ha calgut parar atenció en els matrimonis que va establir. Per tant, ha estat totalment pertinent observar amb quines famílies constitueixen vincle els Paratge, ja que, essent com és una família aliena a la societat vigatana, trobarà en els matrimonis la via per a arrelar-se i avançar en l'escala social.

En aquest sentit, Rafel Paratge ens ofereix el primer exemple d'aquesta estratègia, alhora que també ens la demostren els casaments de les seves germanes. Rafel és el nét de Bernat Paratge, el qual deixa Olot per establir-se a Vic durant el primer terç del segle XV. Per tant, hem de pensar que serà la primera generació que podrà interactuar d'una manera més directa en aquesta nova societat. El casament amb famílies ja ben establertes a Vic i la seva vegueria serà la manera d'establir-se en un nou territori on la família Paratge encara no tenia cap lloc destacat. És en aquest moment, doncs, que trobem el casament de Rafel amb Gabriela Font i Malla, o bé el casament de les seves germanes amb persones rellevants de la ciutat com són Gabriel Beuló, ciutadà honrat i conseller, Joan Sellés, notari de Vic, o Damià Verneda, mercader de la mateixa ciutat. Però serà l'any 1466 quan Rafel es casa en segones nupcies i l'evolució familiar fa un gir de gran transcendència. El vint-i-sis de novembre d'aquest any té lloc el capítol matrimonial entre Rafel Paratge i Damiana de Bellfort, provinent d'una família de la noblesa rural de la parròquia de Santa Maria de Manlleu. Tot i que amb el dot poc significatiu que aporta Damiana podem observar que no era la primera de la família en l'ordre de primogenitura, sí que la casualitat en

aquest cas va jugar a favor del nou matrimoni. Per tot un seguit d'infortunis familiars, el patrimoni Bellfort va anar a mans de Damiana, de manera que a partir dels seus successors la família passà a ser Paratge i de Bellfort i tractà el patrimoni de les dues famílies de manera unificada, alhora que l'augmentà notòriament, com també a partir d'aleshores els Bellfort gaudiren de més reconeixement social pel fet que com a mínim des del 1368 pertanyien a l'estament militar i eren lliures de fogatges i altres pagaments.

Amb els dos matrimonis de Rafel no tan sols s'aconseguia augmentar la condició social, sinó que s'assolia l'objectiu de vincular-se amb famílies rellevants del territori. En el primer matrimoni ho va fer amb la família Malla, una de les més destacades de les bandositats baixmedievals de la ciutat de Vic. Malgrat que no ha estat possible determinar quin va ser el grau d'implicació, sí que podem observar com només d'arribar a la ciutat, la família Paratge es va vincular a les tensions feudals que encara planaven en aquell moment a Vic i a la seva vegueria. Aquesta no va ser, però, l'única ocasió en què la família va establir relació amb les dissensions de la ciutat —emmarcades sobretot per la unificació de jurisdiccions—. Ja en el context de la guerra civil s'emparenta amb la família Bellfort. En aquest cas, no podem afirmar que fos una família plenament lligada a les bandositats vigatanes. Tanmateix, sí que hem corroborat com aquesta família tenia entrada en les divisions de Vic a través de la figura de Joan Francesc de Bellfort, esmentat en la capitulació que la ciutat féu a Joan II l'any 1472. Tot plegat ens permet confirmar que les tensions feudals generades en l'àmbit rural acaben passant a l'àmbit urbà i permeten contextualitzar les problemàtiques de la ciutat, ja sigui la unificació de la ciutat o posteriorment la guerra civil. Alhora podem afirmar que ja des de l'inici la família Paratge s'introdueix en unes «xarxes de solidaritat» pròximes a les bandositats i a les tensions baixmedievals. La família Malla també ens permet observar un altre aspecte del tot rellevant: l'aparició reiterada d'unes mateixes famílies al llarg del temps, a partir de les últimes dècades del segle XIV, en què es concedeixen a la ciutat els primers drets per tal de fer front a les bandositats baixmedievals, fins als primers decennis del segle XVII.

Ens ho demostra el fet que aquesta família no tan sols la trobem vinculada a les bandositats del segle xv, sinó que la veurem altre cop a l'inici del segle xvi i posteriorment a finals del mateix segle en les lluites de bàndols entre nyerros i cadells. A més, podem constatar que aquest no és un cas aïllat, sinó que també s'ha observat en la família Savassona o en la família Altarriba. Així doncs, tot i que encara quedi lluny el coneixement de les causes directes que generaven aquestes tensions, no sembla agosarat afirmar una certa relació entre les tensions feudals que motivaven les bandositats baixmedievales i les oposicions que hi podem localitzar a finals del segle xvi, en què veurem que els odis i les venjances tindran una gran pervivència en el record familiar. És, doncs, a través del coneixement de les relacions familiars i la seva evolució que podem continuar indagant en aquest aspecte que sembla ser tan revelador per comprendre el bandolerisme entre nyerros i cadells.

Fet aquest parèntesi, podem continuar resseguint l'estratègia matrimonial portada a terme en les següents generacions. Un cop la família ja ha fet el primer pas cap al seu major reconeixement social gràcies a la unió dels Paratge i els Bellfort, ara podran entrar dins les «xarxes de solidaritat» de famílies vigatanes amb molt més prestigi reconegut. En les generacions de Jaume i Joan de Paratge i de Bellfort —avi i pare del de Segimon, respectivament— s'estableixen les relacions amb famílies com la Granollacs, la Bosc de Fontarnau, la de Vergós o la de Peguera, per esmentar-ne algunes de les més destacades. Serà, doncs, també amb els seus matrimonis que el patrimoni familiar augmentarà quantitativament un altre cop. Per tant, en aquesta fase dins l'evolució de la família trobem que el principal objectiu ja no és tant el de buscar-se un lloc dins la nova societat, sinó que en aquests moments l'horitzó és participar activament en la ciutat des d'un lloc més destacat socialment. N'és un exemple també el fet que tant Jaume com Joan Paratge ocuparan un càrrec important dins la vida de la ciutat. El primer, el trobem com a conseller de la ciutat de Vic en diverses ocasions, alhora que també actuarà sota el càrrec de sotsveguer. El seu fill Joan, d'altra banda, també hi serà present, tot i que potser més discretament, ja que el trobem en el consell de la ciutat tan sols en una ocasió, ocupant el lloc destacat de conseller en cap.

Finalment, l'estratègia social i familiar agafarà una nova direcció a partir del nostre protagonista, Segimon Paratge i de Bellfort.

Així doncs, podem afirmar que gràcies als matrimonis s'estableixen unes relacions de parentiu, unes «xarxes de solidaritat», que ofereixen ajuda, venjança i suport als seus membres. Són aquestes xarxes les que ens permeten entendre d'una manera molt més clara la composició dels bàndols, ja siguin d'època baixmedieval o d'època moderna. Aquestes xarxes, al mateix temps, també semblen ser més perdurables en el temps del que fins ara havíem pensat, malgrat que això no vol dir que siguin estanques ni immutables. Per tant, podem afirmar que el casament que va unir les dues principals famílies del bàndol cadell de finals del segle XVI —entre Paula Paratge de Bellfort, filla de Segimon, i Gregori Joan Domènec— responia molt més al reforç d'uns vincles preexistents en un moment d'eufòria bandolera que no pas exclusivament a un enllaç aïllat dins del bàndol. Així ho comprovem quan observem com se succeeixen els fets al llarg del temps.

L'any 1592, Segimon Paratge de Bellfort ja està relacionat amb el bandolerisme, en un moment en què té lloc el casament de la pubilla Fullona, que es pot considerar l'origen de la configuració dels futurs bàndols denominats nyerros i cadells a la vegueria de Vic. En aquesta disputa ja hi trobem Segimon i el seu fill Gaspar Joan, oposats als cavallers Prat i Francesc Ferran —persones pròximes a Carles de Vilademany i Antoni Vila Savassona—. Tanmateix, en aquest episodi no hi trobem encara la família Domènec, i és possible pensar que els dos futurs capitostos no tenien encara relació. No obstant això, creiem rellevant puntualitzar que possiblement ja existia una «xarxa de solidaritat» prèvia amb la qual les dues famílies quedaven entrelaçades, tot i que de manera indirecta. Aquesta vinculació es faria a través de la família Malla, vinculada des d'uns anys abans amb la família Domènec mitjançant el casament entre Gabriel Domènec i Elisabet de Malla. Posteriorment, el 1584, el germà d'Elisabet, Martí Joan de Malla, es casava amb Susanna Paratge de Bellfort —filla del primer matrimoni de Segimon—. Per tant, és plausible afirmar que prèviament a la pertinença al bàndol cadell, les famílies que en serien més rellevants estaven vinculades en una

mateixa xarxa a través de contractes matrimonials. Tot i això, si en el moment en què Segimon Paratge de Bellfort estableix vincle amb la família Malla, i al mateix temps amb la família Domènec, no està vinculat al bandolerisme, què és el que el fa canviar de posició? Sabem que el 1582 Segimon era cridat a dirigir el sometent congregat a Vic, com també sabem que donava suport a l'ordre establert per altres crides a sometent o bé per la negació d'ajuda dels foragitats de Pau i Treva que havia rebut. Aquesta actitud podria respondre perfectament a la voluntat de prestar serveis a la Corona per tal d'obtenir uns mèrits prou notoris que l'ajudessin a obtenir una recompensa, com podia ser l'ascens social en forma de títol nobiliari. I a més, sembla ser aquest el seu objectiu si recordem que havia escollit ascendir socialment mitjançant la via militar en detriment de la via del poder local —com sí que havien fet els seus predecessors immediats i com ho podem veure en la documentació en la qual Segimon reclama aquesta condició a l'hora que per error se'l crida a sometent popular—. Malauradament, aquesta recompensa no s'aconsegueix en el context de les Corts de Montsó l'any 1585 —a les quals és convidat, tot i que no hi assistirà—. És també en aquesta dècada, el 1589, quan s'inicia el plet entre Segimon i els seus cosins de Rovirola per l'herència de l'avi comú, Francesc Albareda. Aquest plet té una gran importància, ja que es reclamava una gran part de les propietats que Albareda havia aportat dins l'heretat Paratge de Bellfort. Podrien ser, doncs, aquests alguns dels motius que el fan decidir a actuar al marge de la llei? La documentació mai no és suficient per a poder afirmar una decisió tan personal de manera taxativa. Tanmateix, sí que sembla que la situació que vivia Segimon distava de poder obtenir un ascens social, de manera que podria haver vist en el bandolerisme la millor via per obtenir-lo. És així que el 1592 el localitzem en la brega del casament de la pubilla Fullona apuntat unes línies més amunt.

La seva vinculació al bàndol també va quedar ben definida el 1596, quan Segimon casa la seva filla Paula amb Gregori Joan Domènec, de manera que les famílies Paratge i Domènec quedaven enllaçades per via matrimonial, al mateix temps que el bàndol cadell restava molt més reforçat. Aquest enllaç tenia lloc en el període de més eferescència del

bandolerisme entre nyerros i cadells. Així doncs, sembla ser que Segimon decideix obtenir l'ascens tan cobejat mitjançant l'ús de la violència i de la pressió que pot exercir amb el bàndol, i el contracte matrimonial ja no s'utilitzarà per si sol com a manera d'introduir-se dins l'estament privilegiat, sinó que la funció serà fer més fort el bàndol per tal de poder ascendir.

El resultat serà que el 1599 obté el títol de cavaller a les corts de Felip III. Per tant, se'ns confirma que el bandolerisme haurà servit com a via per a ascendir socialment.

Un cop ha obtingut el seu objectiu, l'actitud del bandoler pren una direcció substancialment diferent. Sabem que fa estada a Barcelona per un període curt. Les referències que tenim de les seves accions en aquesta època són del tot escasses. Tanmateix, en el Procés Robuster del 1601 al 1603, un testimoni assenyala que Paratge es troba a Barcelona. També tenim constància que el 1602 és atacat a la mateixa ciutat. Però ja el 1604 el tornem a localitzar a la vegueria de Vic.

Malgrat que no sabem el perquè d'aquest canvi d'escenari, hi ha diversos esdeveniments que hi poden tenir relació. D'una banda, l'arribada del bisbe Robuster, el qual assumeix ràpidament la capitania del bàndol cadell, i de l'altra, l'obtenció del títol nobiliari. Poden ser motius suficients per fer decidir Segimon a provar sort en una nova ciutat, la qual li oferia moltes més oportunitats socials i econòmiques —i més si pensem que en l'evolució familiar havien avançat en la introducció a aquesta ciutat gràcies als esforços del seu avi, Jaume Paratge de Bellfort.

Així, el que Xavier Torres (*Nyerros i cadells a la ciutat i vegueria de Vic, 1580-1615*) planteja com un autoexili pel fet que Segimon ja havia obtingut el títol nobiliari que anhelava, pot presentar uns certs dubtes: si fos aquesta la seva elecció, s'hauria d'haver mantingut totalment apartat del bandolerisme, mentre que no és ben bé així. Un cop Segimon ha retornat a la vegueria de Vic, encara el trobarem relacionat en algun episodi de lluita de faccions. Sí que és cert que la seva posició ha pres un grau d'intervenció del tot diferent, ja que a partir d'ara el seu paper és plenament secundari. Aquest fet ens permet pensar que aquesta vinculació amb el bandolerisme és producte de la vinculació a una

mateixa de «xarxa de solidaritat» relacionada encara amb el bandolerisme —sobretot en el cas dels membres de la família Domènec, els quals encara estan del tot actius—. Cal tenir en compte, però, que aquest menor protagonisme podria estar justificat pel major interès que Segimon dedicava a cuidar i mantenir el patrimoni familiar.

Aquesta preocupació pel patrimoni familiar és deguda al fet que, tal com hem indicat, havia patit diferents processos judicials que havien provocat, al seu torn, una despesa considerable. Tampoc no podem oblidar l'estratègia econòmica emprada per Segimon Paratge, el qual havia especialitzat la seva economia en el cobrament de censos i pensions de censal. En un context de crisi en què veiem l'endeutament del patrimoni familiar d'altres famílies catalanes, no és d'estranyar, doncs, que el patrimoni Paratge de Bellfort pateixi la mateixa dissort. Tanmateix, la voluntat de Segimon de concentrar altres patrimonis, encara que el preu que s'hagués de pagar fos el dels llargs processos judicials, no va ajudar que es pogués mantenir del tot solvent. La majoria d'aquests processos s'inicien prèviament a la seva etapa més preeminent en el bandolerisme i es poden dissociar de la relació que avalaria que el bandolerisme fos la causa de la minva del seu patrimoni. Per tant, podem postular que el bandolerisme, en l'aspecte econòmic, va funcionar en la mesura que els membres del bàndol i/o de la «xarxa de solidaritat» li oferien ajuda o suport en situacions de dificultat. Un exemple ben clar n'és Gaspar Codina, cunyat de Segimon. Gaspar Codina era procurador del bisbe i també era procurador de l'heretat de Francesc Albareda, la qual era reclamada a Segimon mitjançant un plet. És d'esperar, per tant, que aquestes posicions facilitessin la resolució favorable dels processos judicials en què estava immers Segimon.

Així doncs, podem concloure que mentre que les estratègies familiar i social de Segimon semblen avançar de forma paral·lela, amb la influència cabdal que hi exerceix el factor del bandolerisme, pel que fa a l'estratègia econòmica no sembla que aquest hi tingui una repercussió directa.

A tot el que hem assenyalat sobre la figura de Segimon Paratge de Bellfort a través de la seva biografia i també de l'evolució de la seva

vida, no podem deixar d'afegir-hi un factor que cal tenir en compte: el factor oportunista. Tot i que les fonts que s'han treballat ens permeten aportar un conjunt de tesis que expliquen les estratègies de Segimon, sempre s'ha de tenir present el factor atzar, incapaç de ser controlat en les decisions que hom pren. Amb això volem dir que si, per exemple, Damiana de Belfort no hagués gaudit de l'heretat Belfort, la qual no li pertocava perquè no era la primera en la línia successòria, potser la família Paratge no hauria aconseguit arrelar a la ciutat de Vic ni tampoc començar a escalar el camí del seu ascens social. Per tant, hem de recordar que malgrat que tota persona, i més en època moderna, tingui uns objectius d'ascens social per tal de millorar les seves condicions de vida, hi ha factors que són imprevisibles i que, per tant, poden alterar les estratègies que havia pres. És per això que no es pot deixar de banda aquest aspecte i tots els altres que hem tingut en compte en la nostra anàlisi, ja que si no fos així correríem el perill de caure en reduccionismes que ens dificultarien en gran mesura el coneixement que podem tenir del mateix fet històric.